Ankara Üniversitesi
SBF Dergisi,
Cilt 81, No. 1, 2026, s. 139-165
Türkçe

Araştırma Makalesi / Research Article
DOI

SINIF MÜCADELESİNİN SÖZÜ: 19. YÜZYILDA KOLDERE ÇİFTLİĞİ DİRENİŞİNİN GAZETE MAKALELERİNDEN TAKİBİ *

Arş. Gör. Umut Gündoğdu
Hacettepe Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-1837-3297
ROR ID: ror.org/04kwvgz42

● ● ●

Öz

Bu çalışma, 19. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'daki Koldere Çiftliği'nde yaşanan bir köylü ayaklanmasını, İstanbul'da yayımlanan Saadet ve Tarik gazetelerinde çıkan makaleler üzerinden incelemektedir. Çiftliğin Balyozzade ailesine satışının ardından köylülerin "*hakk-ı rüçhan*"larının ihlal edildiğini ileri sürerek başlattıkları direniş, hem hukuki hem de şiddet içeren eylemlerle sürdürülmüş, ardından mücadele gazeteler aracılığıyla kamuoyuna taşınmıştır. Köylü vekilleri ve toprak sahipleri doğrudan birbirlerine hitap eden yazılar kaleme almış ve tartışma bir gazete polemiği halini almıştır. Bu yazılar, Osmanlı taşrasında kır emekçileri ile mülk sahipleri arasındaki sınıfsal çelişkilerin dönemin basınında nasıl temsil edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Koldere'de yaşananlar yüzyıl sonunda iyiden iyiye yaygınlaşan kapitalist üretim ilişkilerinin taşrada yarattığı genel huzursuzluk ortamının parçası olduğu kadar ahalisi Rum olan çiftliğin Ermeni toprak sahiplerine satıldığı anda direnişin patlaması ve mücadelenin avukatlar aracılığıyla basına yansıtılmasıyla Rum ve Ermeni cemaatleri arasındaki etno-dinsel mücadeleleri de tartışmaya olanak sağlaması bağlamında incelemeye değer bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gazete polemiği, Koldere Çiftliği, Köylü direnişi, Osmanlı taşrası, Balyozzadeler

The Word of Class Struggle: Tracing the 19th-Century Koldere Çiftliği Resistance Through Newspaper Articles

Abstract

This study examines a peasant uprising that occurred at Koldere *Çiftliği* in Western Anatolia during the late 19th century, drawing upon articles published in the İstanbul newspapers Saadet and Tarik. Following the sale of the *çiftlik* to the Balyozzade family, the peasants initiated the resistance, claiming their "right of pre-emption" (*hakk-ı rüçhan*) had been violated. This struggle unfolded through both legal and violent actions, eventually being brought to public attention via the newspapers. Peasant representatives and landowners penned articles addressing each other, turning the debate into a newspaper polemic. These writings illustrate how class contradictions between rural laborers and property owners in the Ottoman provinces were represented in the press of the period. The events at Koldere are noteworthy as a case study, not only because they were part of the general unrest created by the increasing prevalence of capitalist production relations in the provinces at the turn of the century, but also because the eruption of resistance immediately upon the sale of the *çiftlik* (whose inhabitants were Greek) to Armenian landowners, and the subsequent reflection of the struggle in the press through lawyers, allows for a discussion of ethno-religious conflicts between the Greek and Armenian communities.

Keywords: Newspaper polemic, Koldere *Çiftliği*, Peasant resistance, Ottoman countryside, Balyozzade Family

---

* Makale geliş tarihi / Received date: 28.07.2025
Makale kabul tarihi / Accepted date: 19.11.2025
Erken görünüm tarihi / Published online: 28.11.2025
Yazar email: umutgundogdu@hacetepe.edu.tr

CC BY NC ND

OPEN ACCESS

Sınıf Mücadelesinin Sözü: 19. Yüzyılda Koldere Çiftliği Direnişinin Gazete Makalelerinden Takibi

Giriş

Gediz Ovası'nın en verimli bölgelerinden birinde yer alan Koldere Çiftliği, 19. yüzyılın ortasından itibaren yaşadığı mülkiyet dönüşümleri ve bu dönüşümlerin sebep olduğu sosyal ve siyasal gerilimlerle dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. 18. yüzyılın ortasından itibaren Batı Anadolu'nun en kuvvetli yerel hanedanlarından Karaosmanoğlu ailesinin elinde bulunan çiftlik yaklaşık yüz yıl boyunca bu ailenin kontrolünde kaldıktan sonra 1861'de ailenin son güçlü temsilcilerinden Karaosmanoğlu Sadık Bey'in ölümüyle oğlu Mehmed Arif Bey'e intikal etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ailenin bölgedeki gücünün göreli gerilemesine (Nagata, 1997, ss. 179-190) koşut olarak Arif Bey babasından kalan mülkleri elinde tutmakta zorlanmış, devraldığı ve biriktirdiği borçlar nedeniyle birçok büyük çiftliği elinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Koldere Çiftliği de Arif Bey'in 1869'daki ölümünden birkaç yıl sonra Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'ya satılmıştır. Beş defa sadrazamlık yapan Paşa'nın gözden düşüp İstanbul'dan uzaklaştırıldıktan sonraki son ikametgahı olan Koldere Çiftliği, paşanın 1882'deki ölümüyle oğlu Reşad Bey'e geçmiştir. Reşad Bey çiftliği 6 yıl kadar elinde tuttuktan sonra, 1888 yılında, İzmirli ünlü girişimci aile Balyozzadelere satmıştır. Balyozzade ailesi ise çiftliği ancak 1 yıl kadar elinde tutabilmiş, 1889 yılında Hazine-i Hassa'ya satmak durumunda kalmıştır.

Yüz yıllık Karaosmanoğlu hakimiyetinden sonra 30 yıl içinde birden fazla kez el değiştiren bu verimli çiftliğin Balyozzadelere geçişinin hemen ardından çiftlik ahalisi ayaklanmış ve bu satışı tanımadıklarını ilan etmiştir. Ahali, çiftliğin satışı esnasında kanunun kendilerine tanıdığı öncelikli satın alma hakkının (*hakk-ı rüçhan*) ihlal edildiği iddiasıyla önce hukuki mücadeleye başvurmuş, toprak sahiplerinin yerelde sahip oldukları nüfuzun hukuk mücadelesini neticesiz bırakacağını sezdiklerinde şiddete başvurmaktan çekinmemiştir. 1888 sonbaharında ise köylüler 19. yüzyılda yaşanan sayısız toprak sahibi ile köylü çatışmasında pek de rastlamadığımız bir yönteme başvurmuşlar, avukatları aracılığıyla mücadelelerini yerelin ötesine taşıyarak İstanbul'da yayımlanan

Saadet gazetesine başlarından geçenleri anlatan makaleler göndermişlerdir. Toprak sahiplerinin bu makalelere yine İstanbul'da yayımlanan Tarik gazetesinde cevap yazıları yayımlatmasıyla tartışma bir gazete polemiğine dönüşmüştür. Bu çalışma, yüzyıl sonunda Batı Anadolu'nun en büyük çiftliklerinden birinde yaşanan köylü ayaklanması ile toprak sahiplerinin buna verdiği tepkileri Saadet ve Tarik gazetelerinde 13 Ekim 1888'den 3 Kasım 1888'e kadar geçen 22 günde tarafların yayımlattığı 11 gazete makalesi üzerinden takip etmeyi amaçlamaktadır. Seçilen bu tarih aralığı, ilgili gazetelerde yaşanan polemiğin başladığı ve bittiği tarihleri kapsamaktadır.

II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da yayımlanan Saadet ve Tarik gazeteleri, *Tercüman-ı Hakikat, Sabah* ve *İkdam* ile birlikte devrin en önemli ve etkili yayın organları arasında yer almaktadır. Mehmed Nuri Bey tarafından 1885'te yayımlanmaya başlanan Saadet gazetesi, zaman zaman kesintilere uğrasa da 1911 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Merkezi Cağaloğlu'nda bulunan gazetenin toplamda 4000'den fazla sayısı basılmıştır (Gülmez, 2013, ss. 33-34). Dönemin bir diğer önemli gazetesi olan *Tarik* ise Filip Efendi tarafından 1885'te kurulmuş ve 15 yılı aşkın bir süre yayın hayatına devam etmiştir (Yazıcı, 2011, ss. 94-95). Bu dönemde çıkarılan günlük gazetelerin tirajlarının 12 bin ila 30 bin arasında değiştiği tahmin edilmektedir (Koloğlu, 2010, ss. 111-112). Ancak 1880'lerin sonlarından itibaren artan sansürün etkisiyle yeni yayınların çıkması zorlaşmış, yılda ortalama yalnızca bir yeni yayın hayata başlayabilmiştir. Nitekim 1908'e gelindiğinde, yukarıda sayılan etkili gazetelerden sadece Sabah, İkdam, Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazeteleri ayakta kalabilmiştir. Bu süreçte yeni ve güçlü bir gazetenin yayın hayatına katılamamış olması, kamuoyu oluşturma gücüne sahip günlük yayınların ne denli sınırlı olduğunu göstermektedir (Koloğlu, 2006, ss. 89-90).

Koldere Çiftliği'ndeki mücadelenin taraflarının, çatışmayı yerel basın yerine İstanbul basınına taşımaları, sahip oldukları imkânlar ve stratejik hedefleri açısından açıklanabilir bir tercihtir. Özellikle köylülerin, yerel idarenin toprak sahiplerinin nüfuzu altında olduğu düşüncesiyle hareket ederek, yereldeki dezavantajlı konumlarını aşma gayreti içinde olmaları bu tercihin temelini oluşturur. Bu bağlamda, iddialarını yerel bir gazetede yayımlatmak yerine, seslerini daha geniş bir kitleye ulaştırabilecek bir İstanbul gazetesine yönelmeleri anlaşılır bir stratejidir. Toprak sahiplerinin ise polemikte savunma pozisyonunda kalmaları, cevaplarını bir başka İstanbul gazetesinde yayımlamalarını bir bakıma zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, tarafların spesifik olarak Saadet ve Tarik gazetelerini seçmelerinin altında yatan nedenler net değildir. Zira iki yayın organı arasında, toprak sahibi-köylü veya sermayedar-doğrudan üretici karşıtlığı ekseninde birinin sözcülüğünü üstlenme gibi belirgin bir ideolojik ayrımdan söz etmek mümkün görünmemektedir. Her iki gazete de sansür dönemi koşullarıyla

uyumlu olarak II. Abdülhamid yanlısı bir yayın politikası izlemiştir ki ilgili dönemde bunun aksinin mümkün olmadığı bilinmektedir (Aydın, 1999, s. 25; Tosun Durmuş, 2021, s. 45). Dolayısıyla, kamuoyu oluşturma gücüne sahip günlük gazete sayısının son derece kısıtlı olduğu bu dönemde, tarafların bu sınırlı seçenekler içinden *Saadet* ve *Tarik*'e yönelmesinde bireysel veya parasal ilişkilerin belirleyici olmuş olabileceği düşünülebilir. Elbette bu türden ilişkilerin belgelenmesi son derece güçtür ve arşiv belgeleri ya da dönemin anılarında gazete sahipleri ya da yazarları ile taraflar arasında bir ilişki olduğuna dair herhangi bir kanıta rastlanmamıştır. Polemik süresince taraflar birbirlerini sürekli olarak makalelerini para ile yayımlatmakla suçlamıştır. Toprak sahiplerinin Tarik gazetesinin 1652'nci nüshasında yer alan yazısının, gazetenin ilan ve reklamlara ayrılmış olan 4. sayfasının yaklaşık ¾'ünü kaplıyor olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ancak bireysel ve parasal nitelikteki bu ilişkilerin yalnızca spekülatif bir düzeyde ele alınabileceği açıktır.

Makaleler incelendiğinde en dikkat çekici unsurlardan biri kullanılan üsluptur. Osmanlı Arşivi'ndeki resmi yazışmalarda ya da arzuhallerde görülen kalıplar gazete yazılarında yoktur. İkinci bölümdeki alıntılarda da görülebileceği gibi polemik doğası gereği sert bir dille yürütülmüş, yer yer hakarete varan iğnelemeler ve açık suçlamalar sıklıkla kullanılmıştır. İki taraf da yalnızca muhataplarına değil, genel okuyucuya seslenerek davalarını savunmuştur. Köylü tarafı, hukuki ve geleneksel haklarını korumakta kararlıyken; toprak sahipleri özel mülkiyetin dokunulmazlığını vurgulayarak tutumlarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu yönleriyle gazete yazıları, dönemin sosyal tarihini anlamak açısından önemli kaynaklardır. Çalışmanın amaçlarından biri de kırdaki sınıf mücadeleleri incelenirken kaynakları çeşitlendirmenin önemine dikkat çekmektir. Ancak elbette kaynakların çeşitlendirilmesi, kaynağın kendisine eleştirel bir yaklaşımı da zorunlu kılar. Gazete yazılarının sosyal tarih için tek kaynak olamayacağı açıktır. Dolayısıyla bu kaynaklar da tıpkı birincil ve ikincil diğer kaynaklar gibi eleştirel ve karşılaştırmalı bir sınamaya muhtaçtır.

Osmanlı iktisadi ve sosyal tarihyazımında büyük çiftliklerde yaşanan toprak sahibi/doğrudan üretici çatışmaları bağlamında köylülerin sesi büyük oranda yerel ya da merkezi idareye yazdıkları arzuhallerden duyulabilmektedir. Esasen Osmanlı'da çıkarılan ilk özel gazetelerden itibaren okur mektuplarının yayımlanması yoluyla halkın sesinin doğrudan basında yer bulması hedeflenmiştir (Karagöz-Kızılca, 2023, s. 180). Okur mektuplarının yayımlanması Arap harfli Türkçe gazetelerle de sınırlı değildir. Yunan harfli Türkçe (Karamanlıca) Anatoli ve Ermeni harfli Türkçe Manzume-i Efkâr gazetelerinde de okur mektuplarının yayımlandığı bilinmektedir (Çömelekoğlu, 2025). Koldere örneğindeki makaleleri bu mektuplardan farklılaştıran husus bir köylü direnişini konu edinmesi ve köylü tarafının yazılarına toprak sahiplerinden

cevap gelmesiyle olayın bir polemiğe dönüşmesidir. Toprak sahiplerinin tutumu ise yine benzer arzuhaller ile mahkemeler ve idare meclisleri gibi ittifak kurdukları yerel yönetim birimlerinin karar metinleriyle raporlarından ya da yerel idarecilerin merkezle yazışmalarından takip edilebilmektedir. İncelediğimiz örnekte ise bizzat toprak sahibi ve ortağı tarafından gazeteye yazılmış ve yayımlatılmış yazılar vardır. Köylü tarafını temsil eden yazıların doğrudan köylüler tarafından değil fakat avukatları tarafından yazıldığı açık olsa da gazete makalelerinin sunduğu en önemli imkânlardan biri, bu iki çatışan sınıfın herhangi bir bürokratik aracıya ihtiyaç duymadan doğrudan birbirlerine hitap ettikleri metinlerin takip edilebilmesidir. Gazete yazıları sıklıkla başvurulan kaynaklar arasında yer almadığından ve bürokratik yazışmalardan farklı olmaları bağlamında bu metinlerin taşıdığı özgün üslubun aktarılması önem arz ettiğinden makale boyunca yazılardan uzun alıntılar yapmaktan kaçınılmamıştır.

Nihayet, çalışmada Koldere'de yaşananlar, sınıf mücadelesinin bu yaşananların temel belirleyicisi olduğu perspektifiyle ele alınmaktadır. Kırda kapitalist üretim tarzının yerleştiği Batı Anadolu'da üretim ve ticaretten elde ettiği geliri yatırıma dönüştüren Balyozzadeler tipik bir girişimci kapitalist aile örneği sunmaktadır. Kendileri de Tarik gazetesinde yayımlattıkları dört yazının ikisinde kendilerini "sermâyedâr" olarak tanımlamaktan çekinmemişlerdir (Tarik, 11 Teşrinievvel 1304, s. 3; Tarik, 19 Teşrinievvel 1304, s. 3). Bu girişimci sermayedarlara karşı ayaklanan ve direnen köylüleri ise çiftlik emekçileri olarak tanımlıyoruz. Kiracılık, ortakçılık, ücretli emek, kölelik ya da daimî ve mevsimlik emek gibi farklı türden emek biçimlerinin çiftliklerde yer aldığı bilinmektedir (Aytekin, 2021, ss. 61-62). 19. yüzyıl boyunca Koldere Çiftliği'nde de bu türden emek biçimlerinin hemen tümünün bir arada yer aldığı gözlenmektedir (Berber, 2013). Somut düzeyde zorunlu olarak karmaşık ve iç içe geçmiş bulunan bu türden emek biçimleri, bir bütün olarak, 18. yüzyılda serpilen ve 19. yüzyıl boyunca çeşitli sınıf-içi ve sınıflar-arası mücadeleye sahne olarak Osmanlı kırında kapitalistleşmenin temel dinamiğini teşkil eden çiftlikleşme hareketi bağlamında, emekçi sınıfları oluşturur (Kaya, 2021, s. 12). Dolayısıyla çalışma boyunca çiftlikte yaşanan çatışmalar da gazetelerde yayımlanan polemik yazıları da 19. yüzyıl boyunca Batı Anadolu'nun genelini kasıp kavuran kapitalist girişimciler ile doğrudan üreticiler arasındaki çatışmanın kendi özgünlük düzeyi yüksek bir örneği olarak ele alınmıştır.

1. Koldere Çiftliği'nin Kısa Tarihi

Koldere Çiftliği'nin 18. yüzyıl ortasında Karaosmanoğlulları tarafından ele geçirilmesinden 19. yüzyılın sonunda Hazine-i Hassa tarafından satın alımına kadar geçen süredeki el değiştirme ve köylü direnişi süreçleri mevcut literatürde

ele alınmış durumdadır. Nagata, (1997, s. 66) Karaosmanoğulları üzerine yaptığı çalışmada özellikle çiftliğin bu ailenin mülkiyetine geçiş sürecine ve idaresine odaklanmıştır. Çiftlik, 1757/58 yıllarında Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından zapt edilmiş, ardından miras yolu ile Karaosmanzade Arif Bey'e dek aile fertlerine intikal etmiştir. Kaya, (2024, ss. 144-157) çiftliğin 1860'lı yıllarda Karaosmanoğullarının kontrolünden çıkışından başlayarak, önce Rüşdü Paşa'ya ardından Balyozzadelere ve nihayetinde 1889'da Hazine-i Hassa'ya satışına uzanan süreci, emek ve mülkiyet ilişkileri bağlamında ayrıntılı biçimde incelemiştir. Berber (2014) ise bir monografi biçiminde çiftliğin Balyozzadelerden Hazine-i Hassa'ya satıldığı dönemi ve köylülerle yaşanan çatışmaları ele almıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği kaynak olarak büyük oranda Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgelere dayanmalarıdır. Çalışmamızın amacı çiftliğin Balyozzadelere geçtiği esnada yaşanan toprak sahibi ile köylü çatışmasının daha önce kullanılmayan gazete makaleleri üzerinden sunulması olduğundan bu bölümde Koldere Çiftliği'nde yaşanan emek ve mülkiyet dönüşümleri detaylı olarak ele alınmayacak, literatürde kullanılan arşiv belgelerine sınırlı ölçüde başvurulacaktır.

1845'te tutulan temettüat kayıtlarına göre çiftlikteki hâkim üretim şekli ortakçılıktır. Çiftliğin ekilebilir arazisinin tamamına yakınını oluşturan 6500 dönümlük tarla o sırada çiftliğin sahibi olan Karaosmanoğlu Sadık Bey tarafından köylülere kiralanmıştır. Bunun yanında Sadık Bey tarafından kiralanan dükkanlar ve 688 adet de koyun kaydedilmiştir. Çiftlikte kayıtlı 273 hanenin 77'si Sadık Bey'in kiracısıyken toplamda 41 hane topraklarını ortakçılık yoluyla işlemektedir. Kiracı/ortakçı olmayıp toprak da tasarruf etmeyen 98 hane vardır. Bu hanelerin bir bölümü ırgat veya hizmetkâr gibi ücretli emekçilerden, diğer bölümü ise kiraladığı koyunlarla hayvancılıkla uğraşan çoban ve sığırtmaçlardan oluşmaktadır. Koyunların güdülebileceği tek mera 1000 dönüm olarak kaydedilmiştir ve yine Sadık Bey'in mülküdür. Buradan anlaşılacağı üzere ortakçılık her ne kadar hâkim biçim olsa da kiracılık ve ücretli emek gibi farklı emek biçimleri de mevcuttur. Çiftlikteki tarımsal gelirin %90'ını buğday ve arpa üretimi oluşturmakta, az miktarda ipek ve pamuk da üretilmektedir. Defterin tutulduğu yılda Koldere Çiftliği'nin toplam geliri olan 26.730 *guruş*'un %60'lık kısmı tek başına Sadık Bey'e aittir (BOA. ML. VRD. TMT. d. 2272; Berber, 2013; Kaya, 2021, ss. 45-46). 1845'te 273 hane olarak kaydedilen çiftliğin nüfusu, Temmuz 1889'da Aydın Valisi'nin İstanbul'a yazdığı bir yazıda 1242 olarak verilmiştir. Bu nüfusun 190'ı Müslümanlardan, kalanı ise Rumlardan oluşmaktadır (BOA. İ. MMS. 106/4530; Berber, 2014, s. 28).

Karaosmanzade Sadık Bey'in ölümünden sonra Koldere Çiftliği ve Sadık Bey'in tasarrufundaki diğer çiftlikler oğlu Arif Bey'e geçmiş, fakat Arif Bey babasından devraldığı büyük borç yükü nedeniyle çiftlikleri elinde tutmakta

zorlanmıştır (BOA. MVL. 691/24). Arif Bey 1860'ların başından itibaren çiftliği ve diğer arazilerini elinden çıkarabilmek uğraşmış, bu süreçte yerli ve yabancı tüccarlara olan borçları nedeniyle alacaklı baskısı altında kalmıştır. Ancak Arif Bey'in Gediz Ovası'ndaki çiftliklerini elden çıkarması bir dizi girişimle engellenmiştir. Yaklaşık 100.000 dönüme ulaşan arazilerini 100.000 lira karşılığında Baltazzi ailesine satmak üzere olduğu duyulduğunda yerel idareciler bu satışın yapılmaması için yoğun çaba harcamışlardır. Batı Anadolu'daki güçlerinin zirvesine ulaşmış olan Baltazzilerin (Kaya, 2021; Kurmuş, 2008), Ova'nın yaklaşık 1/3'ine tekabül eden bu arazileri de satın alması durumunda bölgedeki kontrolün tamamen yitirileceğinden korkulmaktadır. Bu yüzden Arif Bey'in ölümüne dek çiftliklerinin satışı çeşitli bahanelerle engellenmiştir (Kaya, 2024, s. 148; BOA. A. MKT. MHM. 367/3; BOA. MVL. 652/119; BOA. A. MKT. UM. 1107/51).

Arif Bey'in çiftliği elden çıkaramadan 1869 yılında ölmesinin ardından alacaklılarından Cousinery ve Rees gibi İzmir'in önemli girişimci ailelerinin çiftliğe olan ilgisi artmıştır (BOA. HR. MKT. 707/86; 757/59; 774/56; 770/6; 775/9). Birkaç yıl daha sürüncemede kalan satış süreci nihayet 1873-75 tarihlerinde son bulmuş ve Koldere Çiftliği Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa'ya satılmıştır. Rüşdü Paşa, çiftliğin mülkiyetini Mart 1882'deki ölümüne dek elinde bulundurmuştur (Durdu, 2017, s. 127). Paşa'nın ölümünün ardından da çiftlik oğlu Reşad Bey'e intikal etmiştir. Babasının ölümünden sonra 6 sene daha çiftliği elinde tutan Reşad Bey, 1888'e gelindiğinde çiftliği İzmirli tüccar/sanayici Balyozyan ailesine satmıştır (BOA. DH. ŞFR. 137/42).

Balyozzadeler (ya da Balyozyanlar) 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başına dek İzmir ve çevresinde oldukça çeşitli alanlarda yatırımlar yapmış önemli bir Ermeni tüccar/sanayici aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaretle uğraşan ailenin İzmir'de birçok dükkânı ve bir de hanı vardır. Ailenin en önemli yatırımı olarak Hamidiye Vapur Şirketi'nin kurucu/yöneticiliği sayılabilir. Önemli bir sermaye gerektiren bu yatırımla beraber aile sanayi yatırımlarını hızlandırmıştır. İzmir'de bira ve gazoz fabrikalarının yanı sıra pirina ve ispirto fabrikaları olduğu da bilinmektedir. Bunların yanında Manisa'ya uzanan demiryolu hattı boyunca araziler satın almışlar ve nihayet Gediz Ovası'nda çiftlik satın alımlarına girişmişlerdir (Berber, 2016, ss. 431-434). Ova'da daha önceden Karaosmanoğullarına ait olan Hasırcı (BOA. ŞD. 386/64) ve Mütevelli çiftliklerini (BOA. Y. PRK. ASK. 200/96) satın almışlardır. Koldere'nin de satın alınmasıyla Balyozzadeler Gediz Ovası'nda Karaosmanoğullarının hakimiyetinden sonra doğan boşluğu doldurmaya aday girişimci bir aile izlenimi vermektedir. Yakın tarihlerde Bergama'da bulunan Kurfallı Çiftliği'nin de satın alımıyla beraber ailenin kırdaki yatırımları önemli bir seviyeye erişmiştir (BOA. DH. MKT. 1462/120). Yukarıda Koldere Çiftliği'nde pamuk üretiminin mümkün

olduğuna değinmiştik. Balyozzadelerin sahip oldukları 2 dokuma fabrikası (Koç, 2006, s. 55) bu satın alımı cazip hale getirmiş olmalıdır. Bunun yanı sıra bu yatırımların en önemli sebebi kuşkusuz Gediz Ovası'na demiryolunun ulaşmasıdır. Manisa-Soma demiryolu hattının inşaatı 1888 yılında başlamış ve hattın 1890'da kullanıma açılmasıyla zaten tarımsal verimliliği yüksek olan bölgede ticari tarım daha elverişli hale gelmiştir (Kolay, 2019, s. 105; Ortaç Gürpınarlı, 2010, ss. 204-205). Ailenin İzmir ve ardülkesindesindeki etkisi iktisadi hayatla sınırlı kalmamıştır. Balyozzade Matyos 1886-88 yılları arasında İzmir Ticaret Odası İdare Reisliği yapmış, Balyozzade Serkis de 1888-89 döneminde İzmir Ticaret Borsası yönetim kurulunda yer almıştır. Bunların yanında Balyozzade Karabet İdare Meclisi, Matyos ise Belediye Meclisi azalığı yapmıştır (Berber, 2016, s. 434; Serçe, 1996, ss. 44-45).

Balyozyanlar Koldere Çiftliği'ni satın aldıktan hemen sonra köylülerin direnişiyle karşılaşmışlardır (BOA. Y. MTV. 35/113; Berber, 2014). Köylüler, '*hakk-ı rüçhan*'larının hiçe sayıldığını ve kendilerine sorulmadan yapılan bu satışın meşru olmadığını ilan etmişlerdir. Farklı yatırımlarında Balyozzadelerin ortağı olan bir diğer İzmirli girişimci Yahya Hayati Paşa'nın sürece dahil olması olayı daha da sertleştirmiş, 1888'de köylüler ile jandarma arasında yaşanan silahlı çatışmada 5 köylü hayatını kaybetmiş, 8'i de yaralanmıştır (BOA. DH. MKT. 1557/86). Bu noktada Yahya Hayati Paşa'nın kimliğine dair bilgi sunmak yerinde olacaktır. Paşa, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Aydın Vilayeti'nde ve özellikle de İzmir kenti içindeki yatırımlarıyla bölgenin en etkili Müslüman girişimcilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1883 yılında İzmir Körfezi kabotaj imtiyazını alarak İzmir Hamidiye Vapur Şirketi'nin işletmeciliğini yapmaya başlamış ve çeşitli maden imtiyazları alarak bu alanda da yatımlar yapmıştır. Askeri ya da bürokratik geçmişten gelmemesine rağmen İzmir'de yaptığı bu türden yatırımlar nedeniyle kendisine paşalık unvanı verilmiştir (BOA. İ. DH. 954/75434; Adıtatar, 2020, s. 123; Berber, 2021, s. 78). Ayrıca 1879/80 yıllarında kısa bir süre İzmir belediye başkanlığı da yapmıştır (Berber, 2021, s. 78; Serçe, 1996, s. 34). Balyozzadelerle olan ortaklıkları da bahsi geçen Hamidiye Vapur Şirketi'ndendir. Balyozzade Matyos ve Karabet bu şirketin kurucu yöneticileri arasındadır (Berber, 2014, s. 36).

Balyozzadelerin Koldere Çiftliği'ni satın almasının hemen ardından köylüler ile yaşadıkları çatışmanın birkaç ay içinde büyümesi ve çözümsüz hale gelmesi neticesinde çiftlik 1889 yılında Hazîne-i Hâssa[1] tarafından 20.000 lira

1 İmparatorluğun klasik dönemlerinden itibaren padişahların özel gelir ve giderlerinin idaresinden sorumlu olan Ceyb-i Hümayun Hazinesi 1847 yılında Tanzimat reformları kapsamında Hazîne-i Hâssa ismini almıştır. 1850'de müstakil bir nezarete dönüştürülen Hazîne-i Hâssa'nın iktisadi alanda en etkili olduğu dönem II.

karşılığında Balyozzadelerden satın alınmış ve Çiftlikât-ı Hümâyun'a dahil edilmiştir (BOA. ML. EEM. 130/11; 300/13; 485/7; 510/48; Berber, 2014).

2. Gazete Polemiğinin İncelenmesi

Çiftlikte yaşananlara dair ilk yazı, "üç karyenin İslam ve Hristiyan ahalisi vekili ahaliden Koski oğlu Kostanti" imzasıyla Saadet gazetesinin 13 Ekim 1888 tarihli nüshasında yayımlanmıştır (Saadet, 1 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2). Kostanti, yazısına Koldere Çiftliği'ni kısaca tanıtarak başlamış, çiftliğin 3 köyden oluştuğunu ve ahalisinin Müslüman ve Hristiyan karışık olduğunu belirttikten sonra çiftliğin yakın zamanda kendilerinin haberi olmaksızın Balyozyan Matyos ve Karabet Efendilere satıldığını ifade etmiştir. Köylüler çiftliğin satıldığını haber alır almaz rüçhan haklarını kullanmayı talep eden ve çiftliğin Balyozyanlara satış bedeli olan 17.000 liranın ellerinde hazır olduğunu bildiren bir ihtarnameyi yeni toprak sahiplerine tebliğ etmişlerdir.

Bu ihtarnamenin ardından Balyozzadeler çiftliğe Agop adında bir kâhya göndermiştir. Kostanti, bu kâhyayı kabul etmenin rüçhan haklarından feragat etmek anlamına geleceğini, bu sebeple kâhyayı çiftlikten kovduklarını belirtmiştir. Bunun üzerine açılan davada Manisa Bidâyet Mahkemesi 12 Müslüman ve 1 Hristiyan köylüyü kürek cezasına çarptırmış, çiftliğin de Balyozzadelere teslimine hüküm verilmiştir. Ardından köylüler de kararın temyizi için Makheme-i Temyiz'e başvurmuşlardır. Kostanti, yazısında Agop'un çiftliğe geldiği esnada yaşananlara dair neredeyse hiç ayrıntı vermese de ilerleyen günlerde yayımlanacak yazılarda bu mesele polemiğin başat konularından biri olacaktır.

Temyiz başvurusundan sonra baş müddeiumumilik, mahkeme hükmünün ancak temyiz süreci sona erdikten sonra infaz edilebileceğine dair bir telgraf göndermiştir. Kostanti'ye göre bu telgrafın da etkisiyle müddeiumumi ve Aydın Valisi Rıza Paşa'nın köylüleri haklı bulacağını düşünen Balyozyanlar, Yahya Hayati Paşa ile Manisa'ya gelmişlerdir. Ertesi gün Manisa'da pazar kurulacaktır ve Koldereli köylülerin bir bölümü bu sebeple Manisa'dadır. Paşanın emriyle polis ve zaptiyeler pazarı kuşatmış, yakaladıkları Koldereli köylüleri zor kullanarak hükümet konağına götürmüşlerdir. Burada Paşa ve toprak sahipleri, köylüleri tehdit ederek satış bedeli olarak 25.000 lira talep etmiş, getiremedikleri

---

Abdülhamid dönemidir (Terzi, 1998). Bu yıllarda nezaretin madenlerden büyük çiftliklere padişah adına yaptığı satın alımlar zirveye ulaşmıştır. Küçük Menderes, Menderes ve incelediğimiz örnekte görüldüğü üzere Gediz Ovalarında satın alınan çiftliklerle birlikte Hazîne-i Hâssa, Batı Anadolu kırının en önemli kapitalist aktörlerinden biri haline gelmiştir (Akgül, 2022).

takdirde bu işten vazgeçmeleri gerektiğini söylemiş ve köylülerin bir kısmını dövmüş bir kısmını da hapsetmiştir. Ahaliden kimsenin İzmir'e gitmesine izin verilmediğini bildiren Kostanti de gece vakti Manisa'dan kaçarak önce İzmir'e oradan da deniz yolu ile İstanbul'a giderek bu yazıyı gazeteye ulaştırmıştır.

Yayımlanan ilk yazı, Kostanti'nin yaşanan olayların hesabını sorduğu yalın bir paragrafla sona ermektedir:

> Defter-i Hâkanî kayd-ı resmiyesiyle on yedi yük guruştan [17.000 lira] ibâret olan bedel-i ferağ mukâbilinde bîçâre ahâliden yirmi beş bin lira istenilmesinin ve bu babda ahâliye cebir ve şidded gösterilmesinin ve hapse ilka edilenlerinin hikmeti nedir? Yahya Paşa Hazretleri şu muameleleri ne sıfatla icra ediyorlar? Balyozyan Efendilerin guruş olarak on yedi yük guruş hakları mukâbilinde ahâliden cebren yirmi beş bin lira tahsil edecek olurlar ise fazla almış olacakları sekiz on bin lira kimin hakkı sayılacaktır? (Saadet, 1 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Kostanti'nin bu yazıyı gazeteye ulaştırabilmek adına çiftlikten gizlice kaçıp İstanbul'a gitmesi, köylülerin söz konusu yazının yayımlanmasına verdikleri önemi göstermektedir. 19. yüzyıl sonunda Manisa'da yaşayan bir köy ahalisinin çıkar yol bulamadığında meseleyi İstanbul'da yayımlanan etkili bir gazeteye göndermek için tehlikeyi göze almaları ele alınan dönemde Osmanlı toplumunda basın aracılığıyla kamuoyu oluşturmanın eriştiği öneme de işaret etmektedir.

Bu yazıdan 3 gün sonra Saadet gazetesinde "Koldere Vâkıa-i Fâciası" başlıklı bir haber yayımlanmıştır (Saadet, 4 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2). Gazete, bu haberi Manisa'da bir kişiye gelen ve tesadüf eseri kendilerine ulaşan bir mektuba dayandırmaktadır. Manisa'daki kişinin kim olduğu da mektubun yazarı da belirsizdir.

Habere göre, Kostanti'nin de anlattığı pazarın kuşatılıp köylülerin tehdit edildiği olay Yahya Paşa ve Balyozzadelere "yeterli gelmemiştir". 8 Ekim günü, bizzat onların emriyle çiftliği köylülerden teslim almak üzere bir zabit ve bir takım jandarma Koldere'ye gönderilmiştir. Köylülerin temyiz sürecinin devam ettiğini ve çiftliği teslim etmeyeceklerini ilan etmeleri üzerine zabit vur emri vermiş, köylülerden 5'i öldürülmüş, 3'ü de yaralanmıştır (Saadet, 4 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Haberden iki gün sonra sürecin başından beri yaşananların detaylı bir dökümünü içeren ve ahali vekillerinden biri tarafından yazıldığı belirtilen bir varaka yine Saadet gazetesinde yayımlanmıştır (Saadet, 8 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2). Yazı imzasız olduğundan vekilin ismi belirsizdir. Yazarın Kostanti

olabileceği akla gelse de ilerleyen yazılarda yine aynı yazar farklı bir bağlam içerisinde kendisinin Kostanti olmadığı bilgisini vermiştir.

Manisa pazarının kuşatılmasından ve 8 Ekim'deki çiftlik baskınından da önce, İzmir Hükümet Konağı'nda, vilayet defterdarının odasında Yahya Paşa tarafından 15-20 köylü tehdit edilmiştir. Köylülerden Muhtar Panayotaki dövülmüş, şikâyet etme ihtimalini ortadan kaldırmak üzere hapse atılmıştır. Köylülerden zorla bir de senet alınmıştır. Senedin içeriği belli olmasa da vekil iki ihtimalden söz etmektedir:

> Balyozzâdeler guruş olarak on yedi yük guruş yani takriben on beş bin beş yüz altın vermişler bu da defterhânenin kuyudât-ı resmiyesiyle sâbittir.
>
> Şu halde ahâliden de ancak ol mikdar para istemeğe hakları olabilir. Ahâliden on beş bin beş yüz altın yerine yirmi beş bin altın içün sened alınırsa artık cebri inkâra mahal kalır mı?
>
> Bîçâreler cebir ve şidded görmeseler on beş bin altın yerine bilâ-sebeb yirmi beş bin altına sened verirler mi idi?
>
> İkinci şıkka gelince Balyozzâdelerin mezkûr çiftliği iştirâ eylediklerini köylüler işittikleri günden beri "biz çiftlikten vazgeçmeyiz kânun-ı münif-i padişâhın ihsân eylediği hakk-ı rüçhanı muhâfaza ederiz" deyü külli yevm feryâd edegeldikleri ve hakk-ı rüçhanlarını muhâfaza içün her türlü tazyikâta muhammel ettikleri derkârdır şu halde köylülerin "biz çiftlikten vaz geçtik Balyozzâdeler hayrını görsünler" deyü bir sened vermeleri aklen ve hükmen kabul olunabilir mi? Bilâ-cebr ve şidded böyle bir sened verilir mi? (Saadet, 8 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Senet imzalatılan köylüler çiftliğe döndüklerinde başlarına gelenleri anlattıktan sonra ahalinin ileri gelenleri durumu Vali Rıza Paşa'ya bildirmeye karar vermiştir. Vali, 17.000 lira getirdikleri takdirde çiftliği bizzat onlara teslim edeceğini söylemiştir. Ayrıca Baş Müddeiumumilik de 25 Eylül'de Aydın Müddeiumumiliği'ne mahkeme kararını uygulamak için temyizin beklenmesi gerektiğini bildiren bir telgraf göndermiştir. Telgrafın sureti yazıda aynen mevcuttur.

Vekilin varakasının yayımlanmasının ertesi günü, Saadet gazetesi yayımlanan haber ve yazıların padişaha ulaştığı ve olayın soruşturulması için bir emr ü ferman buyurulduğunu haber vermiştir (Saadet, 9 Teşrinievvel 1304, s. 1). Böylelikle köylülerin meseleyi kamuoyuna aksettirmesinin ilk sonucu alınmış görünmektedir. Gerçekten de yayımlanan yazılar yerel ve merkezi hükümet tarafından takip edilmektedir. Yayımlanan ilk yazıdan 5 gün sonra Aydın Valisi'nin Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti'ne gönderdiği bir telgrafta

Kostanti'nin yazısından söz edilmektedir (BOA. DH. MKT. 1555/57; BOA. Y. MTV. 35/113).

Saadet'in son haberinden iki gün sonra, toprak sahiplerinin görüşlerini temsil eden ilk yazı Tarik gazetesinde "Bir Bîtaraf" imzasıyla yayımlanmıştır. Yazıda Saadet gazetesinin tavrı eleştirilmiş ve yazının gerekçesi "Saadet Gazetesi'nin on günden beri vuku bulan neşriyât-ı tarafgirânesiyle hakîkat-i hâl arasında şâyan-ı teessüf pek büyük bir mübâyenet" bulunması olarak sunulmuştur (Tarik, 11 Teşrinievvel 1304, ss. 2-3).

Yazar, ilk olarak çiftliğin 17.000 değil 25.000 liraya satın alındığını belirtmiştir. Sonrasında ise Kostanti'nin detay vermeden değindiği ve köylülerin haklarında mahkûmiyet kararına sebep olan olayı detaylıca anlatmıştır. İddiasına göre olay yeni değil, 8 ay önce yaşanmıştır. Köylüler yalnızca Agop'u çiftlikten kovmakla kalmamışlardır. Agop, Balyozzadelerin çiftliğini vekaleten idare etmektedir ve olaylar çiftlik satın alınıp işletilmeye başlandıktan bir müddet sonra başlamıştır:

> Çavuş oğlu Yorgi ahalinin birinci pişrevi olarak "İzmir'den emir getirdik okutacağız" diye ahâlinin ezhânını tağlît ve Filo karyelileri iğfal ve dâire-i ittifaklarına celb ve idhâl ile çiftliğin konağına gittiklerinde mutasarrıfın müdir-i umuru ve vekil-i musaddıkı Agop Efendi'ye "şimdi buradan çıkacaksın" ve Nikola'ya "bugün ya size ya bize sürgün" diyerek… (Tarik, 11 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Köylüler böylece Agop'u ve Balyozzadelerin adamlarını çiftlikten atmış; konağa, hayvanlara ve çiftlik mallarına el koymuşlardır. Bu olayın yerel hükümete aksetmesinin hemen ardından çiftliğe bir soruşturma komisyonu gönderilmişse de soruşturmanın yürütülmesi şiddetle engellenmiştir:

> Çiftliğe giden müddeiumumi ve müstantik ile tabur ağası ve zaptiyeleri ebniyeye girmekten ve vak'ayı tahkik ve tahrir ve zabt eylemekten men ve bir kiliseye idhâl ve oraya hasr ile tabur ağasının elbisesini çâk ve saat kordonunu gasb ve müddeiumuminin arabasını dahi şikest ve bir takım tahkirat ile… (Tarik, 11 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Köylülerin soruşturmayı bu şekilde engellemeleri üzerine 7 Ağustos 1888 tarihinde ilgili mahkeme tarafından Kostanti'nin de değindiği kürek cezalarına ve çiftliğin Balyozzadelere iadesine karar verilmiştir. 8 Ekim'deki çiftlik baskını, bu kararın uygulanması için çiftliğe giden jandarmaya köylüler tarafından ateş açılması üzerine "kendi neferlerini muhafazan ve müdafaan edilen mukâbelede" köylülerin ölümü ile neticelenmiştir.

"Bir Bîtaraf", yazısını burada yaşanan olayların münferit olmadığını ve yakın zamanda İzmir'deki çiftliklerde de benzer olaylar yaşandığına dikkat çekerek sermaye sahiplerinin mülkiyet haklarının korunması gerektiğini vurgulayarak bağlamıştır:

> Böyle cesim bir çiftliğe mutasarrıf olan sâhibini çiftliğe girmekten men eden köylülerden bâzılarının paramız ne vakit gelirse alırız gibi sözleriyle hukuk-ı tasarrufiyesinin ihlâl edilmesi İzmir'de bulunan bu gibi çiftlikat mezârilerinden bâzısının mutasarrıflara karşı biz hânekeşiz çiftliğin mukayyed bulunduğu ashâba kadimden beri yalnız -pahtos- namıyla cüz'i ve maktu bir virgüden başka bir şey vermeyiz ve tasarruf esâsını tanımayız gibi şu son senelerde ihdâs edilen ahvâl-i garibenin çiftlikâta sirâyetiyle mutasarrıfların hukukuyla beraber zatî tasarruf hakkının temin ve muhafazası hususundaki ahkâm-ı kanuniye ile sermâyedârânın ol babdaki emniyetlerini selb ve binâenaleyh çiftlikâtın harâbiyetini ve bunun zımnında hazîne-i celîlenin dahi ızrârıyla berâber nüfuz-ı hükümetin kesrini muceb olacağından mülke dahi muzır olan şu ahval… (Tarik, 11 Teşrinievvel 1304, s. 3).

"Bir Bîtaraf" imzasıyla yayımlanan yazıdan 2 gün sonra, yine Tarik gazetesinde fakat bu kez doğrudan Balyozzade Karabet ve Yahya Hayati Paşa'nın olayla ilgili yazıları yayımlanmıştır (Tarik, 13 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2).

Karabet, yazısında "Bir Bîtaraf"a paralel olarak olayların çiftliğin satın alınmasının hemen sonrasında değil çiftliğe 2 ay kadar tasarruf etmesinin ardından başladığını belirtmiştir. İddiasına göre 2 ay sonra köylüler ayaklanmış, olayların ardından mahkemece elebaşılara kürek cezaları verilmesine rağmen başta eski Vali Nazif Paşa'nın adamlarından Todoraki ve diğer birtakım kişilerin kışkırtmasıyla köylülerin "şekavetkârane" inat ve ısrarları devam etmiştir. Açıktan eşkıyalık suçlaması ilk defa bu yazıda dile getirilmiştir.

Karabet, Yahya Paşa ile ortaklık iddialarını reddetmiş ve Yahya Paşa'nın köylülerin talebi üzerine olaylara dahil olduğunu ileri sürmüştür. Köylüler, çiftliği satın alma taleplerine aracılık etmesi için Paşa'ya başvurmuşlardır. Yahya Paşa da tesadüfen, bir memuriyeti nedeniyle Manisa'dayken olaya dahil olmuştur. Buna göre Karabet ödediği meblağın kendisine teslim edilmesi koşuluyla çiftliği köylülere teslim etmeyi kabul etmiştir. Bunun üzerine yapılan pazarlıkta köylüler de 24.000 liranın 4 taksitte ödenmesini kabul etmiş, fakat peşinat olan 6.000 liranın dahi kendilerinde olmadığı ortaya çıkınca Paşa'nın İzmir'e döneceği gün haber göndererek çiftliği Balyozzadelere teslim etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Borç içindeki köylülerin böyle bir çiftliği satın almaya yetecek paraları yoktur:

> Ahâli-i merkûme bedel-i ferağın noksan haber verildiğinden bil-istifâde çiftliği teferruğ etmek üzere on yedi bin Osmanlı lirasının Bank-ı Osmanî'de mevcûd olduğunu ve meblağ-ı mezbûru itâya müheyya olduklarını sekiz ay evvel resmen ihbar etmiş olsalar da merkûmun Bank-ı Osmanî'de habbe-i vâhide mevcudları olmadığı ve yekün-i emval devlete bin ve bazı tüccara on bin lira borçları olduğu ve ancak çiftlik-i acizânemin icârını toplayıp İstanbul'da avukat parası tedarik ettikleri… (Tarik, 13 Teşrinievvel 1304, s. 2)

Fakat bu paragrafta dikkat çekici olan köylülerin satın alım güçlerinin olmamasından ziyade Karabet'in çiftliği satın aldığı bedeli resmi kayıtlarda eksik gösterdiğini açıkça yazmış olmasıdır. Satış bedeli ile ilgili tartışma halihazırda devam ederken yazılan bu ifade ilerleyen günlerde köylü tarafının önemli kozlarından biri olacaktır.

Yahya Hayati Paşa'nın yazısı hakkındaki iddiaları reddeden ve Karabet'in iddialarını destekleyen niteliktedir. Kendisi bir memuriyeti nedeniyle Manisa'dayken köylüler iddialarından vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine çiftliği teslim almaya giden tabur ağası ve jandarmalar ile icra memuruna çiftlikteki köylüler taş ve silahla karşılık vermişlerdir. Bunun sebebi Manisa'da teslim etmeyi kabul eden köylüler ile çiftlikte kalan köylüler arasındaki anlaşmazlıktır. Kendisinin rolü ise aracılık etmekten öte değildir, şiddet iddialarını reddetmektedir.

"Bir Bîtaraf", Balyozzade Karabet ve Yahya Hayati Paşa'nın yazılarına cevap 2 gün sonra, 27 Ekim tarihli Saadet gazetesinde imzasız olarak yayımlanmıştır.

Yazı "Bir Bîtaraf"ın kendisine uygun gördüğü mahlası tiye alarak başlamaktadır:

> Sâhib-i varaka kendisine bîtaraf nâmı takmış ise de tarz-ı ifâdesine göre kendisi şu meselede alâkadar olan Balyozzâdeler derecesinde alakadar olduğu bâdi-i nazarda anlaşılacağını hiç düşünmemiş olmalıdır ki kendisi muamelesiyle mâkûsen mütenâsib olan bîtaraflık sıfatı takınmıştır yoksa iyi düşünmüş olsa idi kendisine Balyozzâdenin ecir-i hası hiç değil ise bile ecir-i müştereki sıfatı verir idi (Saadet, 15 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Olayların yeni değil çok önceden yaşandığı iddiaları reddedilmektedir. Baş Müddeiumumiliğin 25 Eylül 1888 tarihli telgrafından da anlaşılacağı üzere olayların yakın zamanda gerçekleştiği ve çiftlik baskınının da bu telgraftan 2

hafta kadar sonra, 8 Ekim'de yaşandığı belirtilmektedir.[2] Baskına dair "Bir Bîtaraf"ın eksik bilgiler verdiğini belirttikten sonra baskında öldürülen köylülere dair daha detaylı bilgiler okuyucuya sunulmuş ve Yahya Paşa'nın himayesinde olduğu iddia edilen suçluların serbest bırakılması eleştirilmiştir:

> Vukuât-ı fâciaya gelince maktûller meyânında bulunan maktûle kadın sekiz aylık hâmile idi. Kezâlik maktûl ihtiyar "Lako" seksen beş yaşında ve kendi hâlinde bir adam olub çiftlik konağının önünde bulunan çeşmeden elindeki su testisini doldurmakta iken Balyozzâdelerin ücretli adamları tarafından tüfek ile itlâf edildiği pek çok kesan tarafından görülmüş ve (…) kâtil Yahya Paşa hazretlerinin taht-ı sahâbetlerinde olmağla el-an taht-ı tevkife alınmamış ve Manisa sokaklarında gezip dolaşmak içün serbest bırakılmıştır (Saadet, 15 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Burada bir yaşlı ve bir hamile köylünün öldürüldüğünün özellikle belirtilmesinin toprak sahibi tarafın "eşkıyalık" suçlamasına örtülü bir cevap olduğu açıktır.

Yazar, ortaklıklarını reddeden Karabet Efendi ile Yahya Paşa'nın aynı gün aynı sayfada mektuplarının yayımlanmış olmasını "iyice düşünemedikleri bir tedbir" olarak tanımladıktan sonra konuyu Karabet Efendi'nin çiftliğin satış bedelini eksik gösterdiğini itiraf etmesine getirmiş ve kendilerine kolayca yöneltilen eşkıyalık suçlamasına benzer sertlikte bir ihanet suçlaması ile cevap vermiştir:

> Çiftliği on yedi bin guruşa satın aldığı kuyudât-ı resmiye ile sâbit iken ahâliden sûret-i cebriyede almış oldukları yirmi küsür bin liralık senede bir itibar vermek ve verdirmek hülyasıyla kendisine bile hıyânet lekesini sürmek derecesinde garazkârlık göstermiştir. Acaba ne gibi hıyânet? Ne gibi olacak!! Hukuk-ı hazîneye karşı bir hıyânet!
>
> Telgrafnâmesinde "ahâli-i merkûme bedel-i ferağın noksan haber verildiğinden bil-istifâde çiftliği teferruğ etmek üzere…" demiştir yani kendisi kavlince hem noksan harç vermek hem de noksan virgü vermek yani hazîne-i celîleyi iki suretle ızrâr etmek niyet-i fasidesiyle bedel-i ferağı noksan yazdırdığından bahsediyor.
>
> Subhanallah! İnsan bir ayıbını kapatmak içün kendi kendisine diğer bir ayıb daha isnâd eder imiş!!

---

2 Burada iki farklı olayın birbirine karıştığı görülmektedir. "Bir Bîtaraf"ın 8 ay önce yaşandığını belirttiği olay Kâhya Agop'un çiftlikten kovulduğu ve açılan davada 12 köylünün kürek cezasına mahkûm edildiği olaydır ve bu olay gerçekten de Şubat 1888'de yaşanmıştır (BOA. İ. DH. 1164/90968; Berber, 2014, s. 40). Çiftlik baskınının tarihi ise 8 Ekim 1888'dir.

> Senedin cebren alındığını inkâr etmek içün kendisine hıyânet lekesi de sürer imiş!! (Saadet, 15 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Toprak sahipleri ile köylüler arasında gazetelere yansıyan bu tartışma devam ederken 30 Ekim tarihli Tarik gazetesinde bu kez Ziver Said imzasıyla bir yazı yayımlanmıştır (Tarik, 18 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2). Yazısı bu tartışma süresince toprak sahiplerinin tarafında görünen *Tarik*'te yayımlanan Ziver Bey bu yazıyı ilk olarak 19 Ekim 1888'de, köylü tarafının ikinci yazısından hemen sonra yazıp yayımlatmak üzere Saadet gazetesine gönderdiğini fakat gazetenin taraflı yayın yapmasından ötürü yazısını yayımlamaması nedeniyle bu kez yazıyı aynen *Tarik*'e gönderdiğini belirterek başlamıştır.

Ziver Said'in iddiası ilginçtir. Koldere ahalisinin vekilinin Kostanti değil kendisi olduğunu iddia etmektedir.[3] "Vekâlet-i umumiye"si sebebiyle hem ahali tarafından rüçhan hakkı için hem de sonrasında Balyozzadeler tarafından açılıp kürek cezaları ile sonuçlanan davada kendisi yer almıştır. Toprak sahibi tarafın iddia ettiği ve ahali vekilinin de zorla senet imzalatıldığını ileri sürdüğü 5-10 köylü ile Balyozzadeler ve Yahya Paşa arasında gerçekleşen pazarlıkta da kendisi yer almış hatta Yahya Paşa'ya aracılık teklifini bizzat iletmiştir.

Saadet gazetesi, kendisine yöneltilen suçlamalara hemen ertesi gün bir cevap yayımlamıştır (Saadet, 19 Teşrinievvel 1304, ss. 1-2). Ziver Bey'in yazısında hiç anmadığı hapse atma, çiftlik baskını gibi önceki yazılarda dile getiren iddiaları bir paragrafta özetleyerek asıl bu meselelere hiç değinmemenin taraflılık olduğunu belirtmiş ve sayfalarının kimlere açık kimlere kapalı olduğunu sade ama sert bir üslupla ifade eden bir bölümle yazıyı sonlandırmıştır:

> Said Ziver Efendi gazetemizin şu himmet ve hamiyyet-i insaniyetkâranesini bilmez ve ifâ-yı teşekkür etmez imiş!! Buna kim ne diyebilir? Keyif kendisinindir.
>
> Zuafâ'nın muhâfaza-i hukuku içün gazetemizin sütunları her zaman açıktır. Fakat Yahya Hayati Paşa Hazretleri'yle Balyozzâdeler misillü ashâb-ı servet ve nüfuza taraftarlık etmek ve cemîle göstermek isteyenler içün mesdûddur.
>
> Ne hâcet? Varakalarını refikimiz Tarik Gazetesi neşr ve ilan etmiştir. Bâdema oraya mürâcaat buyursunlar da muamelât-ı hayırhahanemizden

3 Vekilin gerçekte kim olduğu konusu belirsizdir. Osmanlı Arşivi'nde ahali tarafından merkeze gönderilen iki yazıda ahali vekili unvanıyla Boyacıoğlu Dimitri imzası bulunmaktadır (BOA. Y. PRK. AZJ 14/69; BOA İ. MMS. 106/4530). Diğer arşiv belgelerinde ise Dimitri dışında bir vekil imzası yoktur. Boyacıoğlu Dimitri'ye dair ek bilgilere ulaşılamamış olsa da polemikte yazılarını imzasız olarak yayımlayan vekilin Dimitri olma olasılığı vardır.

> dolayı bizi bi-gayr-i hakk muâheze etmesinler (Saadet, 19 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Saadet'in bu yazısıyla aynı gün, 31 Ekim 1888 tarihli Tarik gazetesinde gazetenin yaklaşık yarısını kaplayan imzasız bir yazı yayımlanmıştır (Tarik, 19 Teşrinievvel 1304, ss. 3-4). Yazar, girişte daha önceden Ziver Said'in iddia ettiği, Kostanti'nin ahalinin resmi vekili olmadığı iddiası burada da yinelendikten sonra medeni toplumlarda sermayedarların bireysel mülkiyet güvencesinin önemine dair dikkat çekici bir paragraf kaleme almıştır:

> Bir cemiyet-i mütemeddine adâletle kâim ve kanuna riâyetle dâim olur. Kavânin-i mevzua-i Osmaniyenin mevad-ı esâsiyesi emniyet-i can ve mahfuziyet-i ırz ve nâmus ve mal-ı kazayayı mutena bahasından ibarettir. Mağbut âsar ve es'ad-ı edvâr olan asr-ı madelet-hasr cenâb-ı şehriyâride intizâm-ı ammenin mevâd-ı selase-i esasiyesinden bulunan hakk-ı mülkiyet yani tasarruf bir kat daha temin buyurulmuş olmasıyla yerli ve ecnebi sermâyedârânı memâlik-i mahrusatü'l-mesalik-i şâhânede emlâk iştirâsına arâzi mübâyaasına fevka'l-memûl rağbet ediyor. Her hükümet-i meşrua hakk-ı tasarrufu muhafaza eder. Hakk-ı tasarrufu tanımayan, onu mahv ve izâleye kalkışan, kanun ve nizâmı pâyimal, ve âsâyiş ve emniyet-i umumiyeyi ihlâl etmiş olacağından heyet-i ictimâiyyenin adû-i ekberi addolunur.
>
> Bir adamın emvâl-i mevrûsa veya meksûbesini muhâfazaya derkâr olan hakka hakk-ı tasarruf veya hakk-ı mülkiyet ıtlak olunur. Bu hakkı muhil olan ta'rizat ve tecavüzat na-meşru ve mugâyir-i usul ve füru'dur. Bu ta'rizat ve tecavüzat kable'l-vuku kanunen men olunur (Tarik, 19 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Bu girizgahın ardından çiftlik tartışması ile ilgili somut olaylara geçmiştir. Yazara göre, Balyozzadeler Koldere Çiftliği'ni geçen sene 23.000 liraya satın almış, 1.000 lira da vergisini ödemişlerdir. Toplam maliyet 24.000 liradır. Söz konusu çiftlik, çiftliğin eski sahibi Mehmed Rüşdü Paşa'nın ölümünden beri, 5-6 senedir, satılık durumdadır. Ahali bir ara 5.000 lira karşılığında çiftliğin bir kısmına talip olmuş fakat tamamını satın alacak paraları olmadığından çiftliği Balyozzade Karabet ve Matyos satın almıştır. Satın alımın ardından yeni toprak sahipleri 2 ay kadar bir süre ile çiftliğe kâhya olarak gönderdikleri Ermeni Agop Efendi ile sorunsuzca tasarruf ettikten sonra olaylar başlamıştır. İlk defa yapılan Ermeni vurgusu önemlidir çünkü yazara göre ekserisi Rum olan ahali ayaklandıktan sonra köyde "Ermeni kâhya istemeyiz Rum kâhya isteriz" diyerek Agop Efendi'yi kovmuştur.

Yazar olayları anlattığı esnada söz konusu çiftliği oluşturan üç köyde yalnızca 28 hanenin Müslüman, 300 hanenin ise Hristiyan olduğu, onların da

bölgenin yerlileri değil Mora muhacirleri olduğu bilgisini vermiştir. Hukuken bir anlamı olmayan bu bilginin hedef gösterircesine verilmiş olması bir sonraki yazıda köylü tarafının tepkisine neden olacaktır.

Yahya Paşa'ya yöneltilen suçlamaların ise tamamen asılsız olduğu, örneğin dövülerek hapsedildiği iddia edilen Muhtar Panayot'un hapiste olmadığı hatta daha geçen hafta İstanbul'dan geldiği, dilenirse bunun Pasaporthane'den de teyit edilebileceği iddia edilmektedir. Yahya Paşa memleketin iyiliğinden başka bir düşüncesi olmayan, bugün İzmir Körfezi'nde Osmanlı bayraklı vapurlar görmemizin sebebi olan milli bir girişimcidir:

> İzmir Körfezi'nde livâ-yı garrâ-yı Osmanî ender görülür idi. (…) Yahya Hayati Paşa hazretleri hamiyet-i milliye sâikasıyla (…) "Hamidiye" namıyla bir Osmanlı vapur şirketini teşkile muvaffak oldu. Şimdi İzmir Körfezi dâhil ve hâriçte işleyen vapurlar üzerinde Osmanlı sancağının temevvüç etmesi görüldükçe kulûb-i Osmanîyan mesrur ve şâdıman oluyor (Tarik, 19 Teşrinievvel 1304, s. 4).

Yazının sonuna olayların başlangıcının hemen ardından, 21 Mart 1888'de Aydın Vilayeti İdare Meclisi'nde olaylara dair alınan kararın sureti eklenmiştir. Karar metni yazarın ve toprak sahibi tarafın daha önceki yazılarının özeti niteliğinde olsa da bölgenin diğer büyük çiftliklerindeki toprak sahibi/köylü çelişkisini ve politik ortamın gerginliğini açıkça yansıtması bakımından önemlidir:

> Bu çiftlik mûmâileyh Matyos Efendiye tasarruf ettirilmesi cihetine gidilmezse dâhil-i vilayette bulunan çiftliklerin kaffesinde böyle karyeler bulunmasından dolayı umumuna su-i sirayeti[4] ve bu yolda hükümetin başına siyasi birtakım gavâil hudusunu muceb olacağından ve bu kîldan olarak o civarda diğer bir şahsın uhde-i tasarrufunda bulunan Çobanisa Çiftliği'ni dahi ahali meramızdır dâisiyle tagallüben zabta kalkışıp bu da maruz su-i sirayet-i melhuzanın bir eser-i fiilisi olduğundan… (Tarik, 19 Teşrinievvel 1304, s. 4).

Balyozzadeleri haklı bulan İdare Meclisi, meseleyi hukuki olmaktan çok siyasi bir çerçevede ele almış görünmektedir. Kararla ilgili bir diğer dikkat çekici nokta ise, ahali avukatlarının yazılarında değinmediği bir husustur: O dönemde

4 Bu çekince mütegallibe nezdinde uzunca bir süre canlı kalmıştır. Rıza Paşa'nın ardından Aydın Valisi olan Halil Rıfat Paşa, Temmuz 1889'daki bir yazısında eğer Koldere Çiftliği'nin Hazine-i Hassa tarafından satın alınıp köylülere dağıtılması yoluna gidilirse çevrede, bilhassa yabancıların sahip oldukları çiftliklerdeki ahalinin de benzer talepler ile ayaklanacağı ve hükümetin başına uluslararası politik dertler açılacağı konusunda Sadâret'i uyarmaktadır (BOA. İ. MMS. 106/4530).

Yahya Hayati Paşa, bizzat İdare Meclisi üyesidir (*Aydın Vilâyet Salnâmesi*, R. 1304 (M. 1888), ss. 43-44).

13 Ekim 1888'de ahali vekillerinden Kostanti'nin Saadet gazetesinde yayımladığı yazısıyla başlayan ve toprak sahiplerinin de dahil olmasıyla bir polemiğe dönüşen tartışmalara dair son kapsamlı yazı[5] 3 Kasım 1888'de yine *Saadet'*te yayımlanmıştır (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, ss. 1-3).

Yazar ilk olarak ilk yazıyı yayımlayan Kostanti'nin ahalinin resmi vekili olup olmadığı meselesine değinmiştir. Ancak artık konu Kostanti'nin gerçekten vekil olup olmaması değil toprak sahiplerinin yereldeki güç ilişkilerinin derinliğidir:

> Mezkûr varakada Koski oğlu Kostanti'ye bir makâm-ı resmîden musaddık vekaletnâme verilmediğinden bahsedilmiştir. Tuhaf şey!! Varakacı efendi işini gücünü bırakmış da Kostanti yedinde ahâlinin bir makâm-ı resmîden musaddık vekaletnâmesi olup olmadığını anlamak içün Aydın Vilâyet-i Celîle'si dâhilindeki makamât-ı resmîyeyi mi dolaşmıştır? Böyle bir vekaletnâme tanzim olunup olunmadığını reddiyeci efendiye haber vermek makamât-ı resmîyenin ne vazifesidir? İzmir, Manisa, Aydın ve mülhakat-ı sâire mukâvelat muharrirleri, kendilerinin böyle bir vekaletnâme tasdik edip etmediklerini köylülerin hasımları olan Yahya Hayati Paşa hazretleriyle Balyozzadelere söylememek mecbûriyet-i kânuniyyesi altında bulunduklarını bilmiyorlar mı?
>
> Ahvâl-i mârûza müşâr ve mûmâileyhânın oraca istedikleri şeyi yapabileceklerini göstermektedir (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 2).

Muhtar Panayotaki'nin hiçbir zaman hapse atılmadığı iddiasına yine benzer bir şekilde, Balyozzadelerin hapishane kayıtlarını dahi değiştirebilecek güçte oldukları imasıyla cevap verilmiştir:

> Panayotaki'nin Yahya Hayati Paşa hazretleri tarafından defterdar beyin odasında darb olunduğunu inkârla berâber zihinleri durduracak koca bir yalan daha söylüyor. Merkum Aryan oğlu Panayotaki güya târih-i mektûbundan bir hafta evvel İstanbul'dan İzmir'e gitmiş bu da pasaporthânenin kuyûd-ı resmîyesiyle sâbit imiş. Bu ne yalan!!!! (…) Manisa Hapishanesi'nde yirmi günden beri mahbûs bulunan bîçâre Panayotaki Teşrinîevvel'in yedisinde veya sekizinde [19-20 Ekim 1888]

5 14 Kasım tarihli Saadet gazetesinde Balyozzade Karabet'in ahaliyi kışkırtmakla suçladığı Todoraki'nin bir cevap yazısı yayımlanmıştır (Saadet, 2 Teşrinisani 1304, s. 2). Ancak bu yazı Todoraki'nin hakkındaki iddiaları reddetmesinden ve daha önce köylüler tarafından ortaya atılan iddiaların tekrarından ibaret kısa bir yazı olduğundan burada detaylıca ele almadık.

> nasıl İzmir'e çıkmış olabilir ki pasaport odasına kayd düşmüş olsun bu adam el-an Manisa'da mahbûs iken Manisa Hapishanesi kayıtlarını terkin ve mahvedip de İzmir Pasaporthânesi'ne öyle bir kayd düşürtebilmiş iseler artık eyvah!!! (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Balyozzadeler ile Yahya Hayati Paşa'nın bölgedeki hükümet ile bir oldukları ve nüfuzları sayesinde güç ilişkilerini kullanarak mahkemelerden idare meclisine istedikleri kararları çıkarttırabildikleri iddiası köylülerin vekilleri tarafından ilk defa bu yazıda bu açıklıkta dile getirilmektedir. Tarik gazetesindeki yazıda mahkemenin köylüleri haksız bulduğu ve haklarında mahkûmiyet kararı verdiğini hatırlatan yazara yine benzer tonda cevap verilmiştir:

> Reddiyeci efendinin şu mahkûmiyetten bahsetmesi müşâr ve mûmâileyhânın mahallince hâiz oldukları kuvvet ve nüfuzlarının derecesini anlatmak maksadına mübtenî ise ol babda tesvid-i sevad ile beyhûde zahmet çekmişler. Mahallince istediklerini yapabilmek nüfuz ve kuvvetini haiz oldukları derkardır.
>
> Hatta baş müddeiumumilik canib-ı alisinden tehir-i icra içün verilen ve ahkâm-ı kanuniyeye müstenid bulunan emr-i telgrafî hilâfına hareketle ika' olunan hâdise-i müellime dahi derece-i nüfuz ve iktidarlarını meydan vuzuh ve bedâhete çıkarmıştır.
>
> İşbu nüfuz ve kuvvetle oraca istediklerini yapabilirler fakat (…) temyiz mahkeme-i âdilesinde nüfuz ve kuvvet-i zâtiyelerinin hiç hükmünde kalacağını hiç düşünmüyorlar mı? (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Bu satırlar köylülerin Manisa'daki mahkemelerde verilen kararların temyizinin beklenmesi için neden bu kadar ısrarcı olduklarını ve olayları yerel düzeyden çıkarıp neden İstanbul basınına taşıdıklarını açıklamaktadır.

Ahali vekili, Tarik Gazetesi'ndeki reddiyede çiftlik ahalisinin büyük bölümünün Mora muhaciri Hristiyanlar olduğunun yazılmasına tepki göstermiş ve belirli bir kasıtla verildiğini ima ettiği bu bilginin hukuk önünde ne anlamı olduğunu sormuştur:

> Üç karye ahâlisi yalnız yirmi sekiz hâne İslâm ve üç yüz hâne Hristiyan'dır deniliyor. Ahâli-i İslâmiye reddiyede gösterildiği gibi noksan değildir. (…) Fakat hakikaten yirmi sekiz hane farz edelim. Yirmi sekiz hane ahâlisi seksen yüz kişi demektir. Bu kadar nüfus reddiyecinin gözlerine az mı görünüyor?
>
> Ahâli-i İslâmiye yüz yirmi sekiz hâne olmayıp da yalnız yirmi sekiz hâne olur ise çiftliğin Balyozzâdeler uhdesinde ikâsı mı lazım gelir?
>
> Hristiyanlar Mora muhâcirleridir denilmiş bu da sahih olmamağla beraber sahih olsa kim bilir ne kadar seneler evvel Mora'dan hicret etmişse (…)

> sığınmış olmaları kendilerini hakk-ı rüçhan iddiasından mahrûm mu bırakır? (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Hemen devamında da ahalinin Mora muhaciri Hristiyanlardan oluşmasını suçmuş gibi gösteren ve Yahya Paşa'ya övgülerinde Paşa'nın "hamiyet-i milliye"sini öne çıkaran yazara Balyozzadelerin Ermeni olduklarını hatırlatmaktan da geri durmamıştır:

> Mademki reddiyeci efendi bu babda bir fikr-i mahsûs beyân etmek istiyor böyle olduğu hâlde çiftliğin Balyozzâdeler uhdelerinde kalmasına reddiyeci efendinin hamiyet-i Osmanîyesi mâni olmuyor mu? (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 3).

Son olarak, reddiyecinin çiftliğin 5-6 senedir satılık olmasına rağmen köylülerin neden satın almak için girişimde bulunmadıkları sorusu üzerinden bütün bu tartışmanın belki de en önemli açıklaması bu yazıda yapılmıştır:

> 5-6 seneden beri Koldere çiftliği satılık olduğu ve saadetlü Reşad Bey Efendi hazretlerinin Manisa Bank-ı Osmanî kâtibi İzzet Efendi mârifetiyle bil-defaat köylülere teklif ettiği hâlde tâlib olmadıklarından bahsediyor. (…) Farz edelim ki köylüler çiftliğin Reşad Bey Efendi hazretleri yedinde kalmasını kendine geçmesine tercih etmiş olsunlar. Reşad Bey Efendi hazretleri başkadır Balyozzadeler başkadır. Şimdi ahali kendilerinin teferruğ etmelerini Balyozzâdelerin teferruğuna tercih ediyorlar (Saadet, 22 Teşrinievvel 1304, s. 3).

3. Köylüler Neden Ayaklandı? ya da "*Reşad Bey Başkadır Balyozzadeler Başkadır*"

Koldere Çiftliği 100 yıla yakın bir süre boyunca bölgenin en kudretli ailesi olan Karaosmanoğullarının idaresinde kalmıştır. Ardından çiftliğin mülkiyeti Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'ya, onun ölümüyle birlikte de oğlu Reşad Efendi'ye geçmiştir. Bu süre boyunca köylüler sıradan arazi anlaşmazlıkları yaşasalar da bu boyutta bir ayaklanma gerçekleşmemiştir. Ancak çiftlik, İzmir'de ve yüzyılın sonlarına doğru Manisa'da geniş yatırımları bulunan girişimci Balyozzade ailesine geçince köylüler buna karşı çıkarak satışı tanımamış ve Balyozzadelerin çiftlik sahipliğini reddederek ayaklanmışlardır. Vekilin Reşad Bey'in başka, Balyozzadelerin başka olduğunu açıkça söylemesi çarpıcıdır. Köylülerin gerçekten de çiftliği satın almaya yetecek paraları yoktur. Çiftlik bedelinin 24.000 lira mı 17.000 lira mı olduğu tartışması dahi tali bir meseledir

çünkü köylülerin 17.000 lirayı toplayacak kudretlerinin de olmadığı anlaşılmaktadır. O halde köylüler neden ayaklanmıştır?

Koldere Çiftliği'nde 1888 yılında patlak veren çatışma, yalnızca yerel bir mülkiyet çatışması değil, aynı zamanda geç Osmanlı taşrasındaki sınıfsal gerilimlerin ve hukuki düzenlemelerin uygulanma biçiminin yol açtığı dönüşümlerin somut bir tezahürü olarak okunmalıdır. Kesin olan, Koldere'de yaşananların 19. yüzyıl Osmanlı taşrasında görülen genel huzursuzluğun ve toprak sahipleri ile doğrudan üreticiler arasındaki çatışmaların bir parçası olduğudur. Köylülerin kapitalist özel mülkiyete karşı geçimlik haklarını savunmak için harekete geçtikleri açıktır. İncelediğimiz vaka, köylülerin direniş yöntemlerinin çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Direnişin biçimi, yalnızca arzuhallerle İstanbul Hükümeti'ne şikayetler ya da toprak işgalleri olabileceği gibi güncel hukukun usul ve esasa uygun kullanımı ve basın yolu ile kamuoyu yaratma çabaları gibi "modern" yöntemleri de içerebilmektedir. Toprak sahiplerinin sermayedarların özel mülkiyetinin kutsallığına yaptığı vurgu ise yalnızca ideolojik bir pozisyon alış değil, aynı zamanda merkezi iktidarın siyasal istikrarının devam ettirilmesi adına taşradaki tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesini talep eden bir mesajdır.

Koldere'de olanları açıklarken genel huzursuzluğun yanı sıra etno-dinsel farkların özgün etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Ahalisinin büyük çoğunluğu Rum olan Koldere Çiftliği'nin, Ermeni Balyozzadelerce satın alındığı anda çatışmanın başlaması bu ihtimali güçlendirmektedir. İstanbul ve İzmir gibi kentlerdeki Ermeni ve Rum cemaatleri Müslüman/gayr-i Müslim burjuvazi farklılıkları bağlamında ortak hareket eden tek bir tabaka gibi ele alınsa da dinî ayrılıklar ve Osmanlı'nın yönetsel yapısı bu iki cemaatin tam anlamıyla birleşmesini engellemiş, onları ortak hareket eden bir girişimci sınıfa dönüştürmemiştir. Sermaye sahipleri arasında görülen evlilik temelli iş ortaklıklarının sınıfsal ilişkilerde oynadığı rol bilinmektedir; iki cemaat arasındaki dinî farklılık bu ilişkilerin kurulmasında bir bariyer oluşturmuştur. Ayrıca cemaat kimliğinin Osmanlı yönetiminde işlevsel bir rolü vardır. Özellikle Tanzimat sonrası yerel meclislerdeki temsil hakkı mülk sahipliği ve cemaat aidiyetine göre belirlendiğinden, bireylerin kendilerini belli bir cemaatin üyesi olarak tanımlaması siyasî ve toplumsal bakımdan önemli hâle gelmiştir (Eksertzoglou, 1999, ss. 36-40).

İki cemaatin kaynaşmasını engelleyen dinî ve yönetsel etkenlerin yanı sıra, aralarındaki çatışmanın temelinde iktisadi rekabet de bulunmaktadır. Tıpkı imparatorluğun genelinde olduğu gibi İzmir'de de Ermeni ve Rum tüccarların erken dönemlerden itibaren yabancı sermayenin aracılığını üstlendiği bilinmektedir. Bu durum, aralarında kaçınılmaz bir ekonomik rekabet doğurmuştur. Rumların Osmanlı ticaretindeki üstünlüğü 1820'lerde zirveye

ulaşmış, ancak Yunan Bağımsızlık Savaşı ile sarsılmıştır. Bu tarihten 20. yüzyıl başlarına dek Ermeniler, Rum sermayesine en güçlü yerli rakip olarak öne çıkmıştır (Issawi, 1999, s. 3). Kurmuş'un (2008, ss. 236-237) tespit ettiği üzere, 1870'lerden itibaren Batı Anadolu'da demiryollarının devreye girmesiyle eşzamanlı olarak İngiliz sermayesinin bölgedeki etkisi Rum ve Ermeni sermayedarlar lehine azalmaya başlamıştır. Daha önce aracılık yaptıkları sektörlerde kendi yatırımlarına yönelen Rum ve Ermeni tüccarlar, bu sayede sanayi ve ticaretten elde edilen toplam gelirden daha büyük pay almaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde İzmir ticaretinde hâlâ baskın konumda olan Rum tüccarların başlıca rakipleri Ermeni ve İngiliz sermayedarlar olmuştur (Frangakis-Syrett, 1999, ss. 18-19).

Özetlediğimiz bu etno-dinsel farklılıkların esas olarak burjuvazi içi rekabet bağlamında anlam kazandığı açıktır. Bu bağlamda, Koldereli Rum köylüler ile Ermeni sermayedar Balyozyan ailesi arasındaki çatışmanın yalnızca bu sebeple ortaya çıktığını ileri sürmek zordur. Ancak iki cemaat arasındaki gerilim, davayı yürüten avukat aracılığıyla kamuoyuna yansımıştır. Ne yazık ki arşivlerde ve gazetelerde bu avukatın kimliği net biçimde tespit edilememektedir. Bununla birlikte, köylüleri savunan ilk metnin Manisa'dan İstanbul'a kaçtığını belirten Kostanti tarafından kaleme alındığı ve sonraki yazıların ismi verilmeyen bir avukata ait olduğunu biliyoruz. Kostanti'nin İstanbul'a ulaştıktan sonra bu avukata Patrikhane dolayımıyla ulaşmış olması kuvvetle muhtemeldir. Her iki tarafın gazete yazılarında da Ermeni-Rum gerilimine dair örtük göndermeler yer almaktadır. Köylülerin Ermeni kâhyayı istemeyip Rum kâhya talep ettiklerine dair iddia; toprak sahiplerinin köylüleri Mora muhaciri olmakla ima yollu suçlaması ve köylülerin avukatının Balyozyanların mülkiyetinin "hamiyet-i milliye"yle ne ölçüde bağdaştığını sorgulayan ifadeleri bu türden göndermelerdir.

Sonuç

Bütün bu sürecin sonunda çiftlik, ahalinin ve Balyozzadelerin ortak rızası ile Hazine-i Hassa'ya satılmıştır. Bu durum göstermektedir ki köylülerin çabası çiftliğe mutlaka kendilerinin sahip olmaları değildir. Bölgeye demiryolunun da ulaşmasıyla birlikte kırsal alandaki yatırımlarını artıran Balyozzade ailesinin çiftliği satın alması köylülerin yıllardır sahip oldukları geçimlik hakları tırpanlayacaktır. Toprak sahiplerinin gazete yazılarında, aldıkları istihbarata dayanarak köylülerin borç içinde olduklarını vurguladıkları hatırlanırsa Balyozzadelerin bu borç ilişkilerini kullanarak köylüleri tümden mülksüzleştirmesi işten değildir. Bu sebeple köylüler kendilerinin böyle bir satın alımı yapamayacağını bilerek ayaklanmış ve sürecin sonunda çiftliğin

Balyozzadelere değil Hazine-i Hassa'ya geçişini sağlamışlardır. Sonucun böyle olması, köylülerin başından itibaren çiftliğin Hazine-i Hassa'ya satılmasını amaçladıklarını da göstermez. Ayaklanmanın başındaki amaç çiftlik mülkiyetinin Balyozzadelere geçişini bir biçimde engellemektir. Ancak süreç ilerledikçe çatışmayı sonlandıracak bir çözüm olarak Hazine'nin çiftliği satın alma ihtimalinin gündeme gelmesi, köylülerin de razı olabilecekleri bir hedeflenmeyen sonuç (*unintended consequence*) olarak yorumlanabilir. Kaldı ki hem Koldere örneğinde hem de genel olarak kırdaki sınıf mücadelelerinde köylüler için toprağın fiilen mülkiyetine sahip olmanın en tercih edilir yol olduğu da kuşkuludur (Aytekin, 2021, ss. 100-101). Biriktirilen yüksek borçların ödenemediği durumlarda mülkiyetine sahip olunan toprağın doğrudan alacaklıya geçmesiyle mülksüzleşme ihtimali yüksek olduğundan kimi durumlarda köylülerin kiracı olarak kalmaları ya da geleneksel ilişkileri sürdürmeyi tercih etmeleri daha makul olabilir. Bu bağlamda köylü avukatının yaklaşımını devam ettirerek Koldereli köylüler için Balyozzadeler başkadır, Hazine-i Hassa başkadır demekte bir sakınca yoktur. Bu, Hazine-i Hassa yönetimi altındaki çiftliklerin sömürüden azade olduğu anlamına gelmez. Fakat 100 yıl kadar tek bir ailenin kontrolünde kalan çiftliğin 30 yıl içinde birden çok kez el değiştirmesinin gösterdiği üzere bölgede sarsıcı dönüşümler yaşanırken çiftliğe bizzat sahip olamayacak olan köylüler bir tercih yapmak zorunda kaldıklarında yereldeki güç ilişkilerine muazzam ölçüde hakim kapitalist bir girişimci aile olan Balyozzadeler yerine geçimlik haklarını devam ettirebileceklerini umdukları Hazine-i Hassa'yı seçmişler ve böylesine büyük bir çiftliğin mülkiyetinin el değiştirmesini sağlayabilmişlerdir. Bunu da hem güncel hukuku hem basın yoluyla kamuoyu oluşturmayı hem de doğrudan silahlı direniş yolunu aynı anda kullanarak gerçekleştirmişlerdir.

Teşekkür

Çalışmanın erken aşamalarından itibaren katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Alp Yücel Kaya ve Doç. Dr. Muammer Kaymak'a teşekkürü borç bilirim.

Etik Bildirim: sbfdergi@politics.ankara.edu.tr

Benzerlik Denetimi: Tamamlandı.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar(lar) bir çıkar çatışması beyanında bulunmamıştır.

Arşiv Belgeleri

A. MKT. MHM. 367/3.

A. MKT. UM. 1107/51.

DH. MKT. 1462/120; 1555/57; 1557/86.

DH. ŞFR. 137/42.

HR. MKT. 707/86; 757/59; 770/6; 774/56; 775/9.

İ. DH. 954/75434; 1164/90968.

İ. MMS. 106/4530.

ML. EEM. 130/11; 300/13; 485/7; 510/48.

ML. VRD. TMT. d. 2272.

MVL. 652/119; 691/24.

ŞD. 386/64.

Y. MTV. 35/113.

Y. PRK. ASK. 200/96.

Y. PRK. AZJ. 14/69.

Süreli Yayınlar

Saadet. (1 Teşrinievvel 1304 [13 October 1888], No. 1152).

Saadet. (4 Teşrinievvel 1304 [16 October 1888], No. 1155).

Saadet. (8 Teşrinievvel 1304 [20 October 1888], No. 1158).

Saadet. (9 Teşrinievvel 1304 [21 October 1888], No. 1159).

Saadet. (15 Teşrinievvel 1304 [27 October 1888], No. 1164).

Saadet. (19 Teşrinievvel 1304 [31 October 1888], No. 1168).

Saadet. (22 Teşrinievvel 1304 [3 November 1888], No. 1170).

Saadet. (2 Teşrinisani 1304 [14 November 1888], No. 1180).

Tarik. (11 Teşrinievvel 1304 [23 October 1888], No. 1644).

Tarik. (13 Teşrinievvel 1304 [25 October 1888], No. 1646).

Tarik. (18 Teşrinievvel 1304 [30 October 1888], No. 1651).

Tarik. (19 Teşrinievvel 1304 [31 October 1888], No. 1652).

Kaynakça

Adıtatar, F. (2020). On dokuzuncu yüzyılda İzmir'de İngilizler: İngiliz nüfuzu ve Yahya Efendi'nin azli meselesi. In O. Pullukçuoğlu Yapucu, A. Ü. Erdem, & A. Erdoğan (Eds.), *Geçmişinin peşinde bir kent: İzmir* (pp. 115-126). Ege Üniversitesi Basımevi.

Akgül, Ö. E. (2022). *Ecology, the accumulation of capital, and dispossession in late Ottoman Western Anatolia* [Unpublished doctoral dissertation]. Georgetown University.

Aydın, E. (1999). *Saadet gazetesindeki edebî faaliyet üzerine bir araştırma* [Unpublished doctoral dissertation]. İstanbul Üniversitesi.

Aydın Vilâyet Salnâmesi (R. 1304 / M. 1888).

Aytekin, E. A. (2021). *Üretim düzenleme isyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak meselesi, arazi hukuku ve köylülük*. Dipnot Yayınları.

Berber, F. (2013). Temettüât kayıtlarına göre Manisa Koldere Çiftliği/Köyü'nün sosyo-ekonomik durumu (1844-1845). *Gazi Akademik Bakış, 7*(13), 233-268.

Berber, F. (2014). II. Abdülhamid'e satılan bir çiftliğin hikâyesi ve düşündürdükleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 20*, 27-43.

Berber, F. (2016). Osmanlı Ermenisi bir ailenin serencamı: Balyozzadeler. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 30*(2), 429-442.

Berber, F. (2021). Bayraklı'nın gelişiminde Yahya Hayati Paşa'nın etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 55*(55), 76-90.

Çömelekoğlu, O. (2025). *Medyapolis vatandaşlarının sesleri: Tanzimat döneminde Anatoli ve Manzume-i Efkar gazetelerinde okur mektupları* [Unpublished doctoral dissertation]. Hacettepe Üniversitesi.

Durdu, M. (2017). *Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa* [Unpublished doctoral dissertation]. Selçuk Üniversitesi.

Eksertzoglou, H. (1999). *Osmanlı'da cemiyetler ve Rum cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, 1861-1912*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Frangakis-Syrett, E. (1999). The economic activities of the Greek community of İzmir in the second half of the nineteenth and early twentieth century. In D. Gondicas & C. Issawi (Eds.), *Ottoman Greeks in the age of nationalism: Politics, economy, and society in the nineteenth century* (pp. 17-44). The Darwin Press.

Gülmez, M. (2013). *II. Abdülhamid dönemi (1876-1908) basınının dili* [Unpublished doctoral dissertation]. Selçuk Üniversitesi.

Issawi, C. (1999). Introduction. In D. Gondicas & C. Issawi (Eds.), *Ottoman Greeks in the age of nationalism: Politics, economy, and society in the nineteenth century* (pp. 1-16). The Darwin Press.

Karagöz-Kızılca, G. (2023). Osmanlı gazeteciliği ve ahaliye ulaşmak, ahaliyi görünür kılmak: Tasvir-i Efkâr örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 78*(1), 167-190.

Kaya, A. Y. (2021). Balkanlar'da ve Batı Anadolu'da ilk birikimin gelişimi (1839-1914). *Devrimci Marksizm, 45-46*, 11-66.

Kaya, A. Y. (2024). *Batı Anadolu'da çiftlik sahipliği ve dönüşümü, 1740-1914* (TÜBİTAK Project No. 219K145).

Koç, A. (2006). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Saruhan sancağı'nda gayrimüslimler* [Unpublished master's thesis]. Celal Bayar Üniversitesi.

Kolay, A. (2019). *Anadolu'da işletmeye açılan ilk demiryolu: İzmir-Kasaba (Turgutlu) hattı ve uzantıları (1863-1897)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.

Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı dönemi basınının içeriği*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Kurmuş, O. (2008). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. Yordam Kitap.

Nagata, Y. (1997). *Tarihte âyânlar: Karaosmanoğulları üzerinde bir inceleme*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ortaç Gürpınarlı, H. (2010). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Manisa'nın ekonomik yapısı. In *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri* (Vol. 2, pp. 201-208).

Serçe, E. (1996). *İzmir'de belediyeciliğin tarihsel gelişimi (Tanzimat'tan 1945 yılına kadar)* [Unpublished doctoral dissertation]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Terzi, A. (1998). Hazîne-i Hâssa. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 17, pp. 137-141). İSAM.

Tosun Durmuş, B. (2021). Bir biyografi denemesi: Osmanlı basınında ilk gazete patronu örneği Filip Efendi ve yayınları. *İNİF E-Dergi, 6*(2), 31-51.

Yazıcı, N. (2011). Tarîk. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 40, pp. 94-95). İSAM.